

ВІДГУК
офіційного опонента доктора психологічних наук,
доцента Соколової Ганни Борисівни на дисертаційну роботу
Гончарук Наталії Миколаївни «Психологія регулювання комунікації у
підлітків із порушеннями інтелектуального розвитку»,
подану до захисту на здобуття наукового ступеня доктора психологічних
наук за спеціальністю 19.00.08 – спеціальна психологія

Сучасна психологічна практика має низку наукових досліджень, які теоретично обґрунтовують сутність і значимість формування комунікативних компетенцій у розвитку школярів для широкого їх використання в умовах соціально-психологічної діяльності психолога. На сьогодні найбільш поширеною формою психологічної роботи з підлітками є соціально-психологічне навчання, яке виступає альтернативою для оволодіння комунікативними компетенціями, необхідними для успішної соціальної адаптації в умовах соціуму. Важливим підґрунтям цього є сформованість необхідних комунікативних вмінь і навичок, механізми формування яких закладені у здатності до психологічного регулювання комунікації.

Попри значний внесок вітчизняних і зарубіжних дослідників у розробку психолого-педагогічних аспектів психокорекційної допомоги дітям із особливими потребами щодо формування комунікативної взаємодії, можна констатувати недостатнє з'ясування теоретико-методологічних основ психології регулювання комунікації у підлітків із порушеннями інтелектуального розвитку та механізмів їх формування.

У цьому контексті дисертація Н.М. Гончарук є актуальним і ґрунтовним дослідженням у вітчизняній психологічній науці. Безумовна актуальність роботи виявляється у тому, що серед дітей із порушеннями інтелекту здатність до комунікативної взаємодії може бути істотно знижена, що впливає на їхній особистісний розвиток та адаптивні можливості. У спеціальних закладах освіти навчаються учні з різним діапазоном комунікативних порушень, які проявляються у контексті психологічних проблем. Втім, існує багато ключових стратегій, які можна використати для покращення комунікативного середовища та підвищення здатності до психологічного регулювання комунікації в його умовах.

Авторкою сконцентровано увагу на концептуальних питаннях психології регулювання комунікації у підлітків із порушеннями інтелектуального розвитку. Базовим поняттям досліджуваної проблеми визначено «комунікацію», яка у межах дослідження розглядається як взаємообумовлена соціальна активність, у якій співрозмовники через спеціальні канали зв'язку здійснюють обмін інформацією та беруть участь у комунікативній взаємодії. Поряд з цим,

обґрунтовано поняття «психологічне регулювання», як механізм формування комунікативних дій, що забезпечує організаційну структуру взаємодії.

Про наукову обізнаність здобувача свідчить чітко визначений та сформульований науковий апарат дисертації: мета, завдання, об'єкт, предмет, теоретико-методологічна основа дослідження. У психолого-педагогічному інструментарії подано як теоретичні, емпіричні так і статистичні методи дослідження.

У межах теоретичного наукового аналізу розкрито структуру міжособистісної комунікації з позиції психології. Теоретично обґрунтовано системну модель комунікації, у якій структуровано три основних площини аналізу: комунікативну взаємодію, комунікативну поведінку та комунікативну діяльність. Слід відзначити, що авторці вдалося осмислити роль психологічного регулювання у системі комунікації і розкрити її в контексті виконання наукового дослідження.

Сильною стороною роботи є й ґрунтовне опрацювання категоріального апарату, що забезпечує коректність і ясність наукового дослідження та дискурсу навколо його висновків. Н.М.Гончарук запропоновано чітку схему аналізу праць вітчизняних та закордонних науковців щодо вивчення сутності механізмів психологічного регулювання з виокремленням найбільш важливих підходів у його дослідженні.

Суттєвим внеском у теорію і практику спеціальної психології є розроблення авторської концепції, до якої покладено комплекс теоретичних та методологічних положень. Представлено засадничі теоретико-методологічні положення дослідження психологічного регулювання комунікації у підлітків з порушеннями інтелекту; розроблено теоретичну модель системи психологічного регулювання комунікації; обґрунтовано вибір методів та методик дослідження. Зокрема, виділено концептуальну складову дослідження, яка є базовою для проведення емпіричних розвідок; змістову, яка об'єднує у своїй структурі діагностичний, формувальний, практичний та результативний блоки, та операційну, яка презентує систему корекційно-розвивальних засобів та засобів оцінки ефективності психологічної системи впливу.

Обґрунтованість представлених у дисертаційній роботі наукових положень полягає у висвітленні концептуальних засад регулювання комунікації у підлітків із порушеннями інтелекту з позицій організаційно-управлінського, соціально-регулятивного й управлінсько-регулятивного підходів та у системному вирішенні поставлених наукових завдань.

Наукові висновки і рекомендації дисертаційної роботи ґрунтуються на всебічному аналізі отриманих результатів. До найвагоміших науково-практичних результатів, отриманих під час дослідження, слід віднести:

- розроблення цілісної системи формування психологічного регулювання комунікації у підлітків із порушеннями інтелекту;

- розроблення і теоретичне обґрунтування моделі психологічного регулювання комунікації, яка складається з інтелектуального, емоційного, вольового компонентів та їх комунікативних конструктів;

- встановлення диференційних відмінностей психологічного регулювання комунікації у підлітків із порушеннями інтелекту і нормотиповим розвитком, які полягають у кількісних та якісних характеристиках динамічно-модального, афективно-регулятивного, когнітивно-змістового, операційного, мотиваційно-вольового, організаційно-вольового та соціально-відповідальнісних конструктів;

- розробленні алгоритму управління корекційно-розвивальним процесом психологічного регулювання комунікації.

Суттєвим внеском у теорію і практику спеціальної психології та педагогіки є розроблення та застосування дисертантом корекційно-розвивальної програми психологічного регулювання комунікації психологічного регулювання комунікації у підлітків із порушеннями інтелекту, яка передбачає виокремлення компонентів дослідження, представлених трьома основними ланками психологічної роботи: 1) формування емоційного регулювання комунікації; 2) формування інтелектуального регулювання комунікації; 3) формування вольового регулювання комунікації у послідовному поєднанні комунікативних конструктів, які їх визначають. Конструкти згруповано в окремі модулі: 1: динамічно-модальний; 2: афективно-регулятивний; 3: психастенічний; 4: перцептивно-аналітичний; 5: когнітивно-змістовий; 6: операційний; 7: мотиваційно-вольовий; 8: організаційно-вольовий; 9: соціально-відповідальнісний.

Оцінюючи дисертаційне дослідження Н.М. Гончарук, насамперед слід відзначити досить вдалий вибір методичного інструментарію, який уможливило забезпечити цілісність і логіку констатувального дослідження. У його межах досліджено інтелектуальне, емоційне та вольове регулювання комунікації та проаналізовано їх основні конструкти. Розглядаючи роль психологічного регулювання як провідного механізму комунікації, дисертантка робить слушний висновок про його особливості у підлітків із порушеннями інтелекту та порівнює із рівнями комунікабельності у школярів із нормотиповим розвитком.

Отримані емпіричні дані є самостійним внеском автора в розроблення проблеми формування психологічного регулювання процесу комунікації у підлітків із порушеннями інтелектуального розвитку. Її найактуальнішим здобутком є опрацювання проблем методології дослідження психологічного регулювання комунікації та розроблення психологічного супроводу роботи психолога з розвитку комунікації у дітей з інтелектуальними порушеннями у спеціальних закладах загальної середньої освіти.

Цінним є те, що здобуті результати науково-дослідної роботи можуть бути застосовані практичними психологами освітніх установ для подальших наукових розробок з проблеми підвищення ефективності психологічного регулювання процесу комунікації у підлітків із порушеннями інтелекту та можуть бути корисними при підготовці та перепідготовці педагогічних кадрів, а також під час провадження нових теоретичних та експериментальних досліджень.

Логічність та послідовність викладеного матеріалу свідчить про ґрунтовне розкриття теми дослідження. Результати та основний зміст дослідження висвітлено у 64 публікаціях, з яких: 2 монографії (1 одноосібна); 45 статей (38 одноосібних), в тому числі – 1 стаття у науковому періодичному виданні іншої держави, 21 стаття у наукових фахових виданнях України, з них 1 стаття у виданні внесеному до міжнародної наукометричної бази Web of Science Core Collection, 19 статей у наукових фахових виданнях України, що включені до інших міжнародних наукометричних баз, 1 стаття в електронному науковому фаховому виданні України; 25 публікацій апробаційного характеру; 2 посібника.

Наукові положення та висновки дисертації мають достатнє теоретичне, методологічне й емпіричне обґрунтування. Це обумовлено великою кількістю проаналізованих здобувачем наукових праць, апробацією результатів дослідження на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях, а також використанням сучасних загальнонаукових та спеціальних методів дослідження.

Поряд з загальною позитивною оцінкою дисертаційної роботи хотілося б висловити певні зауваження та побажання:

1. Попри ґрунтовний теоретичний аналіз досліджуваної проблеми, нам видається, що у теоретичній частині дослідження недостатньо диференційовано представлені поняття «комунікація», «спілкування» та «комунікативна взаємодія», що потребує більш детального категоріального аналізу представлених понять.

2. Потребує пояснення та розмежування використання підходів у дисертаційній роботі, зокрема: у якому контексті авторка застосовувала організаційно-управлінський, соціально-регулятивний, управлінсько-регулятивний підходи, а у якому – системний.

3. Розглядаючи психологічне регулювання комунікації у підлітків із порушеннями інтелекту, дисертантці варто було б варто більш чітко вирізнити механізми психологічного регулювання комунікації.

4. У дисертаційному дослідженні представлено позитивні зміни у формуванні психологічного регулювання комунікації у підлітків з порушеннями інтелекту, при цьому мова не йде про те, яким чином ці зміни відбиваються на пізнавальній діяльності дитини у подальшому навчанні. Тому,

підтверджувало, що завдяки позитивним змінам у психологічному регулюванні комунікації у старших підлітків сформовано комунікативну компетентність, яка при достатній мотивації забезпечує самореалізацію особистості дитини в процесі навчальної діяльності.

5. У дисертації ґрунтовно описано програму і методи формувального експерименту, який забезпечується у контексті соціально-психологічного навчання засобами тренінгу комунікативної компетентності, попри це недостатньо розкрито й охарактеризовано психологічні умови регулювання комунікації, що потребує більш детального обґрунтування.

Втім, наведені зауваження і побажання не впливають на загальну високу позитивну оцінку дисертаційного дослідження Н. М. Гончарук. Пропонована робота є актуальним, завершеним та оригінальним дослідженням, яке засвідчує наявність авторського підходу до розв'язання означені проблеми у галузі спеціальної психології. Відтак, маємо всі підстави зробити висновок, що дисертація Гончарук Наталії Миколаївни «Психологія регулювання комунікації у підлітків із порушеннями інтелектуального розвитку» відповідає вимогам до докторських дисертацій, а її автор заслуговує на присудження наукового ступеня наукового ступеня доктора психологічних наук за спеціальністю 19.00.08 – спеціальна психологія. Робота виконана на високому теоретичному та емпіричному рівні, має значне практичне застосування, відповідає вимогам п.п. 9, 10, 12, 13 «Порядку присудження наукових ступенів» із змінами, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24 липня 2013 року та вимогам МОН України, що висуваються до докторських дисертацій, а її авторка, Гончарук Наталія Миколаївна, заслуговує на присвоєння наукового ступеня доктора психологічних наук за спеціальністю 19.00.08 – спеціальна психологія.

Офіційний опонент:

доктор психологічних наук, доцент,
доцент кафедри дефектології та фізичної реабілітації
Державного закладу «Південноукраїнський
національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського»

Соколова
Г. Б. Соколова

